

Prof. dr hab. Krzysztof Kurek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Historii

Zakład Historii Kultury

**Recenzja przygotowana w związku z postępowaniem w sprawie nadania stopnia doktora
habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych (w dyscyplinie literaturoznawstwo)
księdzu doktorowi Mariuszowi Lachowi z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana
Pawła II**

Ksiądz doktor Mariusz Lach w 1999 roku ukończył studia na Wydziale Teologicznym ATK w Warszawie, gdzie obronił rozprawę magisterską pt. *Postawy moralne w wybranych dramatach Romana Brandstaettera. Próba oceny*, napisaną pod promotorską opieką ks. prof. dr hab. Mariana Graczyka. Dokonaniom autora *Jezusa z Nazarethu* Habilitant poświęcił także drugą pracę magisterską, która była zwieńczeniem jego pięcioletnich studiów polonistycznych na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL w Lublinie. Promotorem obronionej w 2005 roku rozprawy zatytułowanej *Amatorski teatr religijny w Polsce (1989-2004). Formy i przejawy* był prof. dr hab. Wojciech Kaczmarek.

Habilitant w 2008 roku rozpoczął pracę na stanowisku asystenta w Katedrze Dramatu i Teatru Instytutu Filologii Polskiej KUL (od 2019 roku Instytut Literaturoznawstwa, Wydział Nauk Humanistycznych KUL w Lublinie). W tej jednostce naukowej obronił (w 2012 roku) rozprawę doktorską „*Człowiek jest najpiękniejszym domem Bożym*”. *Dramaturgia Romana Brandstaettera wobec antropologii chrześcijańskiej* napisaną pod opieką prof. dr hab. Wojciecha Kaczmarka. Od 2016 roku pracuje na stanowisku adiunkta w Katedrze Dramatu i Teatru na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL, gdzie do dzisiejszego dnia prowadzi wielonurtową działalność naukową, dydaktyczną, organizacyjną i artystyczną. Poprzez konsekwentne poszukiwania prowadzone wokół problematyki aksjologii w literaturze i teatrze kontynuuje nurty tradycji badawczej oraz dydaktycznej obecne w pracach Ireny Sławińskiej, Mariana Lewki, Wojciecha Kaczmarka.

K. Kurek

Wskazane wyżej osiągnięcia uprawniają księdza doktora Mariusza Lacha do ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo. Z przedstawionej dokumentacji wynika, iż Habilitant po raz pierwszy złożył wniosek o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego.

Poszukiwania naukowe Habilitanta są ściśle powiązane z jego aktywnością dydaktyczną, organizacyjną, środowiskową i artystyczną. Te nurty działań harmonijnie przenikają się w Jego zawodowej biografii. Zainteresowania badawcze związane przede wszystkim z dramatem XX i XXI wieku oraz obecnością w nim kategorii sacrum i profanum stanowią w tym przypadku solidną bazę i inspirację do wielu innych aktywności. Warto w ramach niniejszej recenzji wyodrębnić kilka z nich, aby stworzyć rzetelny obraz osiągnięć.

Ksiądz doktor Mariusz Lach jest doświadczonym dydaktykiem akademickim. Jako pracownik Katedry Dramatu i Teatru KUL prowadził zajęcia literaturoznawcze, teatrologiczne oraz dramatologiczne dla Studentek/Studentów filologii polskiej, edytorstwa, retoryki, humanistyki cyfrowej. W ramach Studium KUL dla Polonii i Polaków za granicą wygłosił serie wykładów poświęconych dziejom kultury polskiej. Współtworzył program na studiach pierwszego stopnia w zakresie wiedzy o teatrze. Sprawował funkcję opiekuna praktyk teatralnych Studentek/Studentów specjalizacji teatralno-filmowej realizowanych przy współpracy z lubelskimi teatrami oraz innymi instytucjami kultury (m. in. Teatr im. H. Ch. Andersena, Centrum Spotkania Kultur). Był recenzentem ponad 50 prac licencjackich oraz magisterskich, a także sprawował opiekę nad projektami naukowymi realizowanymi na kierunku humanistyka cyfrowa. Pełnił funkcję promotora pomocniczego rozprawy doktorskiej przygotowywanej pod naukową opieką prof. KUL dr hab. Anny Podstawki. Swoje kompetencje dydaktyczne i naukowe pogłębiał w trakcie stażu, który odbył (w maju 2024 roku) na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowicza w Czerniowcach (Ukraina), gdzie realizował zajęcia z dziejów dramatu oraz prowadził warsztaty ukazujące metody pracy w amatorskich grupach teatralnych. Habilitant ma w swoim dorobku dydaktycznym także otwarte wykłady dla szkół partnerskich KUL oraz innych jednostek oświatowych na terenie województwa lubelskiego. Regularnie wygłasza wykłady w ramach Lubelskiego Festiwalu Nauki. Swoje doświadczenie i wiedzę teatrologiczną wykorzystuje jako juror w różnego typu festiwalach teatralnych, takich jak Salezjański Ogólnopolski Festiwal Teatralny, Przegląd teatrów inspirowanych myślą Jana Pawła II, Lubelskie Spotkania Teatralne (Zwierciadła). Jest aktywnym komentatorem lubelskiego życia artystycznego i naukowego, o czym świadczy Jego aktywność medialna.

K. Kule

Niejako na przecięciu aktywności dydaktycznych, organizacyjnych, artystycznych i naukowych Habilitanta usytuować należy działalność związaną z prowadzeniem studenckiego Teatru ITP (Inicjatywa Teatralna Polonistów), który działa nieprzerwanie od 2001 roku i jest rozpoznawalny nie tylko w skali lokalnej, lecz także ogólnokrajowej. To swoisty fenomen wykraczający poza schemat tradycyjnie pojmowanego teatru amatorskiego opartego na wartościach chrześcijańskich. Zespół ten zaprezentował ponad 700 spektakli i ma na swoim koncie występy także poza granicami kraju (Niemcy, Norwegia). Ksiądz doktor Mariusz Lach jest założycielem i liderem grupy współtworzonej przez lubelskie środowiska akademickie i artystyczne. Wyreżyserował w Teatrze ITP ponad 30 przedstawień, napisał pięć autorskich scenariuszy teatralnych (*Sztukmistrz*, *Historyja*, *Spełniony sen*, *Opowieści papieskie*, *Prorock*), a także dokonał kilku scenicznych adaptacji dzieł współtworzących kanon światowego dramatu (m. in. *Nasze miasto* T. Wildera, *Szklana menażeria* T. Williama, *Wizyta starszej pani* F. Dürrenmatta, *Czarownice z Salem* A. Millera). Aktywność Habilitanta w Teatrze ITP zasługuje na szczególne podkreślenie w ocenie osiągnięć. Zespół ten kształtował wyobraźnię i wrażliwość wielu pokoleń młodzieży, która oprócz umiejętności czysto warsztatowych nabywała umiejętność krytycznej lektury dzieł artystycznych oraz pogłębiała świadomość związaną z etycznym wymiarem ludzkiej egzystencji w świecie (niezależnie od wyznawanego światopoglądu). Trzeba zaznaczyć, iż prowadząc Teatr ITP Habilitant w trakcie pracy nad spektaklami korzystał z doświadczeń i umiejętności różnych twórców z całej Polski, dzięki czemu grupa nie stanowiła zamkniętej społeczności. Wielu byłych współtwórców Teatru ITP, absolwentów lubelskich uczelni, angażuje się dziś w prowadzenie własnych zespołów i prowadzi działalność teatralno-edukacyjną.

Należy odnotować również działalność ekspercką Habilitanta, który był recenzentem dwóch projektów w ramach konkursu „Perły nauki” organizowanego przez Ministerstwo Edukacji i Nauki (2022, 2024). W 2021 roku był konsultantem prac zleconych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych w ramach projektu *Wizjonerzy: Norwid – Wyszyński – Lem. Między futurologią a wolnością człowieka*. Jako wykonawca uczestniczył w projekcie finansowanym przez Ministerstwo Edukacji Narodowej *Kompendium świadomego nauczyciela języka polskiego i kultury polskiej* (pod kierunkiem prof. dr hab. Beaty Obsulewicz-Niewińskiej). W ramach tego przedsięwzięcia powstała publikacja (2021), w której znalazły się moduły zajęć o polskim teatrze przygotowane przez Habilitanta.

Kończąc tę część rozważań warto wspomnieć, iż aktywność organizacyjna, środowiskowa, edukacyjna i naukowa księdza doktora Mariusza Lacha została wielokrotnie doceniona i nagrodzona. Habilitant został odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej

(2024), Medalem Zasłużony dla Miasta Lublina (2020), Medalem Jubileuszowym 100-lecia KUL (2018), Medalem 700-lecia Miasta Lublina (2018), Medalem „Zasłużony dla Kultury Polskiej” przyznany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2017) za wkład w rozwój kultury, zwłaszcza wśród młodzieży i społeczności akademickiej.

Przechodząc do oceny osiągnięć naukowych i publikacyjnych warto przypomnieć dane liczbowe przedstawione w dokumentacji (*Autoreferat; Wykaz osiągnięć naukowych*). Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych Habilitant opublikował cztery rozdziały w monografiach naukowych. Był współredaktorem jednej monografii naukowej (*Wobec nadziei. Aksjologiczne problemy dramatu XX i XXI wieku*, red. J. Michalczuk, M. Lach, Lublin 2018). Opublikował dziesięć artykułów w czasopiśmie naukowych („Seminare. Poszukiwania Naukowe”, „Roczniki Humanistyczne”, „Język – Szkoła – Religia”, „Seminare. Poszukiwania Pastoralne”, „Białostockie Studia Literaturoznawcze”, „Biblica et Patristica Thoruniensia”). Wygłosił dziewięć referatów na ogólnopolskich konferencjach naukowych (na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie Gdańskim, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Uniwersytecie Łódzkim, Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach). Był współorganizatorem pięciu konferencji (Lublin, Gdynia). Niespełna trzy lata po obronie książki doktor Mariusz Lach opublikował w formie książki swoją rozprawę doktorską (*Człowiek jest najpiękniejszym domem Bożym. Dramaturgia Romana Brandstaettera wobec antropologii chrześcijańskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, ss. 286, ISBN 978-83-8061-140-5), a następnie wydał dwie autorskie monografie, które w swoim *Autoreferacie* wyróżnia jako szczególne osiągnięcia związane z ubieganiem się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych – *Bóg na scenie. Prezentacje. Chrześcijański teatr amatorski w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2020, ss. 356, ISBN 978-83-8061-922-7; *Bóg na scenie. Logos. Literackie źródła we współczesnym chrześcijańskim teatrze amatorskim w Polsce*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2023, ss. 374, ISBN 978-83-8288-144-8. Obydwie monografie reprezentują jeden z najważniejszych nurtów zainteresowań naukowych Habilitanta związanego z badaniami nad amatorskim teatrem religijnym w Polsce po przemianach społeczno-politycznych w 1989 roku. Trzeba podkreślić, iż wymienione wyżej dwie monografie próbują opisać najslabiej udokumentowane i komentowane przez badaczy nurty życia teatralnego w Polsce. Z dużym zaangażowaniem próbuje tworzyć wiedzę i budować pamięć o zjawiskach zazwyczaj marginalizowanych, a nawet lekceważonych w zderzeniu z różnymi formami „profesjonalnej” i „zawodowej” twórczości teatralnej nastawionej na samo dzieło i jego publiczny rezonans. Opisując dokonania amatorskich zespołów

M. Lach

podejmujących/praktykujących w różny sposób problematykę religijną ma świadomość, iż dotyka zjawisk nie nastawionych wyłącznie na artystyczny efekt, w których ogromne znaczenie ma zbiorowy i nie zawsze oparty na dopracowanym warsztacie proces współtworzenia ściśle powiązany z przeżyciem wspólnoty i wartości. Tak pojmowane zadanie badawcze jest niezwykle trudne do zrealizowania ze względu na brak materiałów źródłowych. Habilitant podkreślał, iż „o ile teatry amatorskie istniejące przy centrach kultury czy edukacji muszą mieć w jakiś sposób prowadzone archiwum swojej aktywności, o tyle wszelkie grupy nieformalne, małe czy funkcjonujące przy ośrodkach takich, jak np. parafie czy centra młodzieżowe przy różnych podmiotach kościelnych, mniej uwagi przykładają do dokumentowania swojej pracy” (*Autoreferat*, s. 3). Dlatego tak ważne było przeprowadzenie rozmów i spotkania z osobami współtworzącymi zespoły, uczestnictwo w przedstawieniach i pospektaklowych dyskusjach. Habilitant podkreślił: „Spotkałem się z każdą grupą. Odwiedzałem zespoły w miejscu ich działalności oraz oglądałem różnego rodzaju performanse przez nie przygotowane. W przypadku kilku grup, które w ostatnim czasie (z różnych przyczyn) zawiesiły swoją działalność, udało mi się spotkać z ich twórcami czy osobami odpowiedzialnymi za ich aktywność” (*Autoreferat*, s. 5). Niezwykle ulotny charakter opisywanych zjawisk wymagał specyficznych metod, często odległych od metodologii i strategii narracyjnych wypracowanych przez badaczy teatru zawodowego. Książę doktor Mariusz Lach przyjął postawę świadka, uczestnika i kronikarza, który unika radykalnego wartościowania i przekładania przedstawień teatru amatorskiego wyłącznie na wartości estetyczne. Próbuje zrozumieć motywacje twórców-amatorów, uczestnicząc w wielu przypadkach w opisywanych wydarzeniach. Pokazuje różne sposoby rozumienia amatorskiego teatru religijnego i związanych z nim postaw duchowych. W swoich badaniach odwołuje się do dokonań i metod wypracowanych przez Irenę Sławińską, Henryka T. Jakubowskiego, Wiesława Wilka, Ryszarda Strzeleckiego, Mariana Lewko, Wojciecha Kaczmarka, a także Lecha Śliwonika i środowiska skupionego wokół czasopisma „Scena”. Podejmując zagadnienia nieobecne w dyskursie teatrologicznym, słabo udokumentowane i spychane na margines, wypracował własne metody badawcze i narracyjne, dzięki którym mógł uzupełnić istotną lukę w stanie badań nad współczesnym życiem teatralnym w Polsce.

Pierwsza z wymienionych monografii (*Bóg na scenie. Prezentacje. Chrześcijański teatr amatorski w Polsce na przełomie XX i XXI wieku*) – jak czytamy we *Wstępie* – przynosi „zebranie i opisanie najważniejszych, najdłużej działających i już rozpoznawalnych w Polsce grup teatralnych, powstałych i działających we wspólnotach chrześcijańskich” (s. 8). Tom podzielony został na 18 rozdziałów, z których każdy zawiera charakterystykę jednego zespołu.

Kolejność prezentacji wynikała z daty powstania, pierwszej premiery lub spotkania założycielskiego. Dlatego pierwszy rozdział został poświęcony Teatrowi Logos z Łodzi, który zainicjował działalność w 1987, natomiast ostatni fragment kieruje uwagę czytelnika w stronę warszawskiego Teatru Oratorium, który po raz pierwszy zaprezentował swój spektakl w 2015 roku. Autor stara się zachować metodologiczną i kompozycyjną konsekwencję we wszystkich rozdziałach. Opisuje początki każdej z grup wraz z celami i ideami, które towarzyszyły ich powstaniu. Przybliża sylwetkę założyciela (lidera) lub grupy osób wpływających na wizerunek zespołu. Opisuje strategię działania, formy artystycznej wypowiedzi oraz charakterystyczne dla zespołu metody pracy. W niektórych przypadkach czytelnik może zapoznać się z uwagami na temat warunków lokalowych zespołów, miejsc prób i przedstawień, tworzenia i przechowywania scenografii. Rozdział kończą noty o spektaklach zawierające nie tylko datę premiery i nazwiska realizatorów, lecz także krótki opis przedstawienia. Jak zauważył Habilitant: „Z tych opisów można wyprowadzić wnioski na temat źródeł i inspiracji każdej z grup, a także wskazać na formę, w której dani twórcy najlepiej się czują” (s. 13).

W drugim z wymienionych tomów (*Bóg na scenie. Logos. Literackie źródła we współczesnym chrześcijańskim teatrze amatorskim w Polsce*) „podjęto próbę określenia literackich źródeł przedstawień, wskazując na bogactwo artystycznych pierwowzorów” (s. 10). W trzech obszernych rozdziałach przedstawione zostały obszary tradycji literackiej, z których czerpali twórcy budujący warstwę słowną spektakli. Rozważania objęły zarówno wątki biblijne, jak i dzieła literatury powszechnej i polskiej, a także scenariusze oparte na przekazach hagiograficznych i historycznych. Habilitant nie traktował scenariuszy/adaptacji jako osobnych dzieł, lecz osadzał je w kontekście przedstawień, które stawały się niejednokrotnie impulsem „aby szukać potwierdzenia na wyjątkowość, niepowtarzalność człowieka, a zarazem pytać o jego kondycję psychiczną i aksjologiczną” (s. 14). Czytelnik może dowiedzieć się, iż pewne teksty, które obecnie nie są zbyt często wystawiane na zawodowych scenach są niejednokrotnie wykorzystywane w kręgu amatorskich teatrów chrześcijańskich (np. dramaty Thorntona Wildera). W ciekawy sposób Autor przedstawił recepcję dokonań Karola Wojtyły. Omawia zrealizowane w kręgu teatrów amatorskich spektakle oparte na utworach *Hiob* (1940), *Jeremiasz* (1940), *Brat naszego Boga* (1959/50), *Przed sklepem jubilera* (1960), *Promieniowanie ojcostwa* (1964). Zajmuje się także scenariuszami wykorzystującymi twórczość poetycką Wojtyły. Podkreśla, iż „w Polsce, po wyborze K. Wojtyły na papieża, pojawiły się zespoły teatralne mające na celu promocję myśli papieskiej. Takimi grupami są Droga, Hagiograf, a także Teatr Karola. Weszły one niejako w przestrzeń opuszczoną przez grupy zawodowe” (s. 16). Szkoda, że niektórym realizacjom poświęca tak mało miejsca. Widać

to także we fragmentach nawiązujących do spektakli o tematyce historycznej zrealizowanych przez Teatr A, Teatr Oratorium, Teatr Droga. Habilitant pokazuje je jako przykłady „mądrego i aktualnego” (s. 290) mierzenia się z wątkami zaczerpniętymi z narodowych dziejów. Wcześniej podkreśla jednak, iż dokonania tych grup są wyjątkowe „w całej masie różnych, często miernych przedstawień” (s. 290). Może warto było choćby wypunktować najistotniejsze słabości popełniane przez twórców-amatorów w zderzeniu z materia historyczną. Niektóre fragmenty książki są przeciążone faktografią. Brakuje w nich elementów analitycznych. Takie uwagi można skierować w stronę rozdziałów, które poświęcone zostały *Spowiedzi w drewnie*, *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią* oraz twórczości Mikołaja z Wilkowiecka. Szkoda, że Autor nie pogłębił analiz, nie wybrał kilku scenariuszy, które odzwierciedlały konkretne strategie interpretacyjne i nie poddał ich bardziej szczegółowemu opisowi. Pragnienie przedstawienia jak największej liczby tekstów i przedstawień sprawiło, iż niektóre fragmenty wywołują czytelniczy niedosyt i mogą zostać odebrane jako zbyt powierzchowne. Habilitant konsekwentnie zrealizował założenia sformułowane we *Wstępie*, zebrał imponujący materiał faktograficzny i historyczny, jednak chwilami zabrakło bardziej pogłębionej refleksji o charakterze analitycznym. Pomimo sformułowanych wcześniej krytycznych uwag trzeba podkreślić dużą wartość poznawczą tomu, który dobrze uzupełnia wątki podjęte we wcześniejszej monografii (*Bóg na scenie. Prezentacje*). Autor starał się odnotować jak największą ilość teatralnych konkretyzacji tekstów i motywów, budując rodzaj przewodnika, który pokazuje strategie działania amatorskich teatrów religijnych w różnych ośrodkach i środowiskach. Z tej perspektywy posługiwanie się przez Habilitanta przede wszystkim metodą opisową jest uzasadnione. Należy raz jeszcze podkreślić, że Autor nie dysponował wypracowanymi wcześniej schematami metodologicznymi. Ten aspekt musi zostać uwzględniony w trakcie ostatecznej oceny Jego osiągnięć.

W całym swoim dorobku naukowym Habilitant konsekwentnie realizuje badania powiązane z aksjologią oraz problematyką sacrum i profanum w teatrze oraz literaturze. Świadczą o tym wyszczególnione w *Wykazie osiągnięć naukowych* artykuły i szkice. Są wśród nich teksty poświęcone m. in. dokonaniom Romana Brandstaettera, ideom teatralnym Juliusza Osterwy, życiu teatralnemu Lublina, współczesnym sposobom rozumienia teatru religijnego, różnym nurtom teatru amatorskiego, recepcji twórczości dramaturgicznej Karola Wojtyły, obecności postaci biblijnych w polskim teatrze i dramacie XXI wieku, współczesnym konkretyzacji formy misterium Męki Pańskiej. We wszystkich tych wypowiedziach widać dążenie do ukazania sztuki jako drogi ku doświadczeniom duchowym („przez teatr – poza teatr”), jako swoistego narzędzia pozwalającego przedstawić dramat człowieka poszukującego

sensu istnienia i wiary. W tomie zbiorowym zatytułowanym *Dramat i teatr religijny. Wyróżniki i paradygmaty* Habilitant opublikował tekst poświęcony legendarnej inscenizacji *Braci Karamazow* Fiodora Dostojewskiego zrealizowanej w lubelskim Teatrze Provisorium (reżysera i adaptacja Janusz Opryński, wg przekładu powieści autorstwa Cezarego Wodzińskiego, prem. w czerwcu 2011 roku). Analizując ukazane w przedstawieniu różne „sceniczne strategie” obecności Boga, odwołując się do tradycji literackiej i idei teologicznych Autor przedstawił ciekawą interpretację tego wyjątkowego dzieła sztuki teatralnej. W trakcie swoich rozważań przywołał słowa Opryńskiego, który w jednym z wywiadów stwierdził: „Ja wszystkiego nie wiem, chcę jednak stawiać pytania, bo boję się świata bez pytań o Chrystusa i o diabła. One naprawdę nam nie zaszkodzą”. Słowa te dobrze charakteryzują postawę i dokonania naukowe Habilitanta.

Wszystkie wskazane i opisane wyżej nurty aktywności skłaniają do sformułowania jednoznacznej konkluzji. Stwierdzam, że przedstawiony do oceny dorobek księdza doktora Mariusza Lacha oraz wskazane w dokumentacji dokonania naukowe, dydaktyczne, organizacyjne, środowiskowe i artystyczne spełniają wymogi określone przez ustawę z dnia 20 lipca 2018 roku (Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, poz. 1668 z późniejszymi zmianami), a także stanowią realny wkład w rozwój nauki. Ksiądz doktor Mariusz Lach jest uznanym, dojrzałym i rozpoznawalnym środowisku badaczem, posiada wysokie kompetencje naukowe i zasługuje na dopuszczenie do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych (w dyscyplinie literaturoznawstwo).

Poznań, dnia 10 stycznia 2026 r.

